

قرارداد ائتلاف در حق اختراع

مرتضی عادل^{۱*}، محمود جعفری چالستری^{۲**}

۱. (نویسنده‌ی مسئول)، استادیار گروه حقوق خصوصی و اسلامی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران
۲. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق دانشگاه تربیت مدرس

(تاریخ دریافت: ۱۳۹۴/۰۹/۰۵ - تاریخ تصویب: ۱۳۹۵/۰۹/۲۱)

چکیده

با جهانی‌شدن اقتصاد و پیشرفت فناوری، استفاده از اختراع و قراردادهای انتقال فناوری افزایش یافته و روابط بین مخترعان گسترده‌تر شده است. در کنار قراردادهای «اواگذاری اختراع» و «لیسانس» که متداول‌ترین قراردادهای انتقال فناوری هستند، عوامل بالا سبب مطرح شدن نوع جدیدی از قرارداد در حوزه اختراعات شده است که تحت عنوان «قرارداد ائتلاف در حق اختراع» شناخته می‌شود. در این قراردادها مخترعان با مشارکت در اختراعات خود، اقدام به تولید یا عرضه‌ی فناوری‌های نوین بر اساس آن اختراعات می‌کنند. در این مقاله، ضمن بررسی و تحلیل ماهیت، ویژگی، ساختار و اوصاف این نوع از قرارداد، به تشریح رابطه قراردادی اطراف این قرارداد و موارد خاتمه آن خواهیم پرداخت.

کلیدواژه‌گان: قرارداد ائتلافی، توافق ائتلافی، لیسانس متقابل، مالکیت فکری، مدیریت جمعی اختراع، حق اختراع

* Email: madel@ut.ac.ir

** Email: mjafarilaw@gmail.com

مقدمه

بر اساس «سیاست‌های کلی علم و فناوری» ابلاغی از سوی مقام معظم رهبری در سال ۱۳۹۳، در سال‌های آینده، کشور ایران باید بتواند از جمله در حوزه اموال فکری رشد مطلوبی داشته باشد. این امر از بند ۱ سیاست‌های مذکور که بیان‌گر «جهاد مستمر علمی با هدف کسب مرجعیت علمی و فناوری در جهان» می‌باشد، هویدا است. برای این که کشور ایران بتواند در سال‌های آتی در حوزه مالکیت فکری بدرخشد، باید به تمام ظرفیت‌های حاکم بر حوزه مالکیت فکری توجه داشته باشد؛ همان امری که باعث شده کشور آمریکا و اعضای اتحادیه اروپا در این حوزه در بازار جهانی جلوه‌گر شوند. در همین راستا است که در بندهای ۲ و ۴ و ۵ سیاست‌های مذکور از «مدیریت دانش و پژوهش...»، «ارتقاء روحیه کار جمعی...» و «حمایت مادی و معنوی از فرآیند تبدیل ایده به محصول...» صحبت شده است. به نظر می‌رسد توجه به قراردادهای ائتلاف در حق اختراع^۱ و استفاده از آن‌ها می‌تواند چنین ارمغانی را برای کشور داشته باشد. به همین جهت هدف کلی این مقاله این است که با بررسی ابعاد حقوقی این قرارداد، در جهت تکمیل «زیرساخت‌ها و قوانین و مقررات مربوط» و راهگشایی قانون‌گذار در جهت اصلاح قوانین و جلب توجه فعالان بازار در جهت استفاده از قابلیت‌های این نوع قرارداد، اقدام نماید.

جوامع بشری که در حال گذار به سوی دارایی‌های غیر ملموس هستند، به استفاده از «حق اختراع» به‌عنوان یک عامل مهم و تأثیرگذار در توسعه، افزایش رفاه و کارایی برای جامعه نظر دارند. «اختراع نتیجه فکر فرد یا افراد است که برای اولین بار فرآیند یا فرآورده‌ای خاص را ارائه می‌کند و مشکلی را در یک حرفه، فن، فناوری، صنعت و مانند آن‌ها حل می‌نماید».^۲ در سال‌های اخیر استفاده از انواع اختراع‌ها در زمینه‌های مختلف گسترده شده، به طوری که افراد و شرکت‌های فعال در این زمینه هر یک با به دست آوردن اختراع‌های جدید گوی سبقت در تسلط بر بازار را از یکدیگر می‌ربایند. در دهه اخیر، همراه با توسعه سریع علم و فناوری، اعطای «حق اختراع» به مخترعان در حال افزایش است، به طوری که شاهد اعطای انبوه حق اختراع‌ها و مطرح شدن فرصت‌ها و چالش‌های پیرامون این مسئله هستیم. گاهی مخترعان نفع خود را در ائتلاف و ایجاد تشکل و فعالیت گروهی می‌بینند تا به

۱. Patent Pools

۲. ماده ۱ قانون ثبت اختراعات، طرح‌های صنعتی و علائم تجاری، مصوب ۱۳۸۶

هم‌افزایی دانش و مهارت و دسترسی به سازوکار مناسب برای اجرای حقوق خود پردازند. این امر خصوصاً وقتی ضروری می‌شود که ممکن است، کشوری، بدون توجه به اینکه آیا در گذشته اختراعی مطابق یا همانند اختراع حاضر ایجاد و ثبت شده است، به ثبت اختراع پردازند و در نتیجه در بعضی زمینه‌ها حق اختراع‌ها با یکدیگر «هم‌پوشانی» داشته باشند، به طوری که ممکن است یک حق اختراع چندین حق اختراع دیگر را از تجاری‌سازی باز دارد.

در کنار تبیین مزایای اقتصادی استفاده از این قراردادها، این مقاله به دنبال بررسی ابعاد حقوقی قرارداد ائتلاف در اختراع است. به همین جهت برای روشن شدن موضوع، درصدد پاسخ به این سؤالات هستیم: ساختار و ماهیت حقوقی حاکم بر این ائتلاف‌ها چیست؟ انعقاد آن چه آثاری بر اعضای ائتلاف می‌گذارد؟ پاسخ این مسئله در کشورهای پیشگام (کشورهای عضو اتحادیه اروپا و آمریکا) داده شده است. به همین جهت برای یافتن پاسخ مناسب برای ایران، این بررسی با مطالعه تطبیقی این موضوع در حقوق کشورهای پیش‌گام پیش خواهد رفت. با توجه به این مطالب، به طور خلاصه ضرورت تحقیق چنین می‌نماید:

الف) استفاده از ائتلاف می‌تواند از دعاوی احتمالی بین فعالان حوزه مالکیت فکری بکاهد و به‌جای اینکه تمرکز مبتکر صرف امور متفرقه شود، به فعالیت تحقیقی خود می‌پردازد. به همین جهت دانستن احکام و شرایط این قراردادها خالی از فایده نخواهد بود. با توجه به اینکه در کشور ایران که کشوری است در حال پیشرفت در زمینه فناوری، مسائل مرتبط با استفاده از حق اختراع مطرح بوده و خواهد بود، مخترعان و قانون‌گذار می‌توانند با استفاده از نتایج این تحقیق، نگاهی نیز به این توافقات داشته باشند.

ب) به جرأت می‌توان گفت یکی از مهم‌ترین دلایل پیشی گرفتن کشورهای اروپایی و آمریکا در حوزه فناوری‌های نوین، شناسایی نقاط ضعف و قوت سیستم مربوط به اموال فکری و حوزه اختراع است. کشور ایران که خواهان مطرح شدن در این فضای رقابتی است، باید تلاش کند که از ظرفیت‌های این قرارداد استفاده کند. ضرورت این امر، با مطرح شدن ابلاغ سیاست‌های علم و فناوری و قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴ نمایان‌تر می‌شود.

۱. تعریف قرارداد / توافق ائتلافی

«مدیریت جمعی حقوق اموال فکری»^۱ اصطلاحی است که برای بیان روش‌های مدیریت انبوه دارایی‌های فکری بکار می‌رود. قرارداد یا توافق ائتلافی در واقع یکی از سازوکارهای مدیریت جمعی اختراع است که برای بهینه‌سازی سیستم حمایتی از اختراع و رفع نواقص موجود در آن به کار می‌رود (جعفری چالشری، ۱۳۹۵، صص ۲۳۵-۲۳۶).

در تعریف ائتلاف در حق اختراع می‌توان گفت که یک نوع توافق است که در بین دارندگان حق اختراع منعقد می‌شود تا حق اختراع‌های خود را با هم ترکیب کرده (kim, 2004, p. 234) و به یکدیگر و یا به شخص ثالث - با توجه به قرارداد اولیه - لیسانس دهند و به این ترتیب امکان تولید و یا عرضه فناوری جمعی مهیا شود. اصولاً در ائتلاف‌ها تمام حق اختراع‌ها در یک جا متمرکز و جمع‌آوری می‌شوند تا اعضای ائتلاف به راحتی بتوانند از آن استفاده کنند (Goter, 2011, p. 710). «اداره مالکیت صنعتی و حق اختراع آمریکا» به‌عنوان بزرگ‌ترین نهاد در صدور اظهارنامه‌های اختراع، در تعریف توافقات ائتلافی چنین بیان داشته است: «توافق ائتلافی این امکان را برای طرفین قرارداد فراهم می‌آورد تا به‌جای اینکه لیسانس گیرندگان به‌صورت انفرادی با تک‌تک دارندگان حق اختراع قرارداد لیسانس منعقد کنند، همه وسایل ضروری برای ایجاد یک فناوری معین را در یک جا دور هم جمع کرده و زمینه تولید کالا را فراهم می‌کند» (Jeanne, 2000, p. 5).

بنابراین، قراردادهای حوزه مالکیت فکری از حیث اثر، به سه دسته کلی تقسیم می‌شوند: دسته اول) قراردادهای «واگذاری» (Assignment) که در آن تمام حقوق صاحب اموال فکری - به‌استثنای حقوق معنوی - به منتقل‌الیه واگذار می‌شود.

دسته دوم) قراردادهای «اجازه حق بهره‌برداری» (License) که در آن مالکیت عین برای پدیدآورنده باقی می‌ماند و فقط حق بهره‌برداری از مال فکری به طرف قرارداد واگذار می‌شود. دسته سوم) قراردادهای «ائتلاف» (Patent Pool) که در آن صاحبان اموال فکری، حقوق خود را در یک نهاد واحد تجمیع می‌کنند تا متقاضیان استفاده بتوانند به‌جای مراجعه به تک‌تک صاحبان اموال فکری، تنها به این نهاد مراجعه کنند (صادقی و شمشری، ۱۳۹۰، ص ۱۴۲).

۱. The collective management of intellectual property rights.

ائتلاف نوعی مشارکت است میان صاحبان حق که حدود آن را طرفین مشخص می‌نمایند. ائتلاف‌ها دارای یک ویژگی مشترک هستند و آن اینکه دو یا چند صاحب حق اموال فکری با یکدیگر توافق می‌کنند که اعمال حقوق انحصاری خود را که قوانین مالکیت فکری برای آن‌ها به رسمیت شناخته است، جزئاً یا کلاً نسبت به حق اختراع آورده شده در ائتلاف اسقاط نمایند. لذا اساس و ذات ائتلاف در حق اختراع مربوط به از بین بردن حق انحصاری و اعطای نوعی «مصونیت» به اعضای ائتلاف در این جهت است (Andewelt, 1984, p. 611). در این حالت دو یا چند واحد اقتصادی با انعقاد قراردادی میان خود، توافق می‌نمایند که هر یک از آن‌ها مجوز بهره‌برداری از فناوری متعلق به خود را به طرف (های) دیگر قرارداد واگذار نماید تا تمامی اطراف قرارداد بتوانند از فناوری‌های تحت ائتلاف استفاده کنند (نوروزی، ۱۳۸۶، ص ۱۹۹). در واقع اساس و ماهیت این قراردادها اعطای مجوز بهره‌برداری به یکدیگر (در بین اعضای ائتلاف) به منظور استفاده از فناوری مشترک یا اعطای مجوز بهره‌برداری به دیگران است. در حقوق ایران باید آن را با توجه به اصل آزادی قراردادی تابع ماده ۱۰ قانون مدنی دانست.

۲. ماهیت قرارداد / توافق ائتلافی

می‌توان ماهیت قرارداد یا توافق ائتلافی را به‌قرار زیر خلاصه کرد:

الف) در ائتلاف، دارایی اعضا و موضوع معاملات آن همان حق اختراع‌هایی است که به ائتلاف آورده‌اند و خود ائتلاف به نحوی شرکت‌داری‌ها است. البته این نگاه، با مفهوم شرکت در ماده ۵۷۱ ق.م که به امتزاج مالکیت‌ها برای تحقق شرکت اشاره می‌کند: «شرکت عبارت است از اجتماع حقوق مالکین متعدد در شی واحد به نحو اشاعه»، انطباقی ندارد (کاتوزیان، ۱۳۶۳، ص ۲۵) و به نظر می‌رسد که در ائتلاف، شرکت به این معنا تشکیل نمی‌شود و نمی‌توان گفت که موضوع مالکیت هر یک از مالکین در شی واحد مشخص نیست. بلکه بیش از آنکه اشاعه در مالکیت وجود داشته باشد، «همکاری شرکا» در اداره اجتماع مال ایشان وجود دارد (Kim, 2004, p. 231)؛ اما ائتلاف وقتی به ماهیت شرکت مدنی نزدیک می‌شود که بدون تشکیل شرکت و بر اساس حق اختراع‌های تحت ائتلاف، اعضا اقدام به فعالیت مشترک و تولید محصول کنند. در این صورت، اعضا در محصول مشترک به شکل مشاع شریک خواهند شد؛ اما اگر عقد شرکت را به تعریف برخی از فقها عقدی بدانیم که ثمره‌اش تصرف در مال مشترک است (عاملی کرکی، بی‌تا، ص ۹)، شاید بتوان ائتلاف را از

اقسام این شرکت دانست؛ مفهومی که به شرکا و کالت می‌دهد (و آن‌ها می‌توانند در مال مشترک تصرف کنند) و ماهیت اذنی و جایز دارد و نتیجه آن شبیه همان مفهومی است که در شرکت تجاری - که جهت مدیریت ائتلاف و عرضه فناوری تشکیل می‌شود - به چشم می‌خورد. در واقع، در این حالت شرکت، شرکت مدنی محسوب می‌شود نه شرکت تجاری و آثار این نوع شرکت در حقوق ایران را به دنبال دارد.

به نظر می‌رسد دکتر کاتوزیان نیز با تعریف وسیعی که از عقد شرکت ارائه داده‌اند و آن را عقدی دانسته‌اند که دو یا چند شخص برای رسیدن به هدف معین و به دست آوردن سود احتمالی و مشترک، با هم متحد می‌شوند، خواه آنچه در میان می‌نهند مال یا طلب یا اعتبار یا کار باشد، همین نظر را تأیید می‌نمایند (کاتوزیان، ۱۳۶۳، ص ۲۵). لذا توافق اولیه میان اعضا را می‌توان شرکت دانست؛ اما اگر بخواهیم به متن قانون توجه کنیم باید گفت که در حقوق ایران توافق ایجاد ائتلاف را باید مستند به قرارداد لیسانس فناوری و ماده ۱۰ قانون مدنی دانسته و آن را نوعی عقد مختلط به حساب آورد که ترکیبی از وکالت (ممکن است به شرکت مدیریتی نوعی وکالت جهت اداره یا عرضه فناوری داده شود)، قرارداد لیسانس و مشارکت است.

ب) قرارداد یا توافق ائتلاف را باید در زمره عقود معوض آورد و اگر توافقی غیر معوض باشد، توافق ائتلافی به معنای خاص کلمه نخواهد بود. در قرارداد داخلی بین اعضا، عوض به دو نوع تعیین می‌شود: اول اینکه هر یک از طرفین می‌تواند استفاده از حق اختراع خود را عوض استفاده از حق اختراع دیگری قرار می‌دهد (استفاده از حق اختراع یک عضو، حق الامتیاز استفاده‌ی وی از اختراع دیگری قرار می‌گیرد و برعکس)؛ دوم اینکه هر یک از طرفین برای استفاده از اختراع دیگری مبلغی را معین و توافق کنند؛ اما در ائتلاف، برای عقود بیرونی که با لیسانس گیرندگان منعقد می‌شود، ممکن است برای هر اختراع حق امتیاز یا قیمت معین دریافت می‌شود. البته اگر دریافت لیسانس به صورت مجموعه‌ای باشد، وجه دریافتی - برحسب قرارداد و نوع اختراع - بین اعضا تقسیم خواهد شد.

ج) قرارداد ائتلاف ممکن است استفاده از اختراع‌های تحت ائتلاف را فقط برای اعضا آن مقرر کرده باشد؛ به عبارت دیگر، دیگران نمی‌توانند از ائتلاف لیسانس دریافت کنند. در مقابل، ممکن است استفاده از اختراع‌های تحت ائتلاف نه تنها برای اعضا و مؤسسان مجاز باشد، بلکه عموم لیسانس گیرندگان بالقوه نیز بتوانند پس از عقد قرارداد، از اختراع‌های موجود در ائتلاف استفاده کنند.

د) قرارداد ائتلاف را باید از عقود معاملی یا معوض دانست، چراکه هر یک از طرفین استفاده از حق اختراع خود را در ازای استفاده از حق اختراع دیگری فراهم می‌کند. همچنین به نوعی با تعارض منافع اطراف قرارداد روبرو هستیم و به همین جهت جز عقود مغایه‌ای هم هست. اصل مغایه‌ای بودن عقود نیز این امر را تأیید می‌کند. درعین حال می‌توان استدلال کرد که با توجه به معنای ائتلاف، چون اطراف قرارداد به دنبال همکاری مشترک و رسیدن به هدف مشترک خود هستند، می‌توان از این جهت آن را در زمره عقود مشارکتی نیز دانست، چراکه هدف آن به فرجام رساندن یک فعالیت مشترک است (صادقی و جعفری چالشتری، ۱۳۹۵، ص ۱۱۸).

ه) در قرارداد «واگذاری یا انتقال»، صاحب اختراع کلیه حقوق خود - به غیر از حقوق معنوی - را به دیگری منتقل می‌کند؛ یعنی حق انحصاری خود بر اختراع را بدون قید یا شرط، کلاً یا جزئاً در مقابل دریافت وجهی به دیگری منتقل می‌نماید، به نحوی که حقوق مادی وی نیز به دیگری منتقل می‌شود و بدین وسیله رابطه دارنده حق با موضوع مالکیت فکری قطع می‌گردد؛ درحالی که در قرارداد ائتلاف، حقوق انحصاری به مدیریت منتقل نمی‌شود و قطع رابطه مالکیتی هم رخ نمی‌دهد، بلکه ائتلاف مطابق شرایط تعیین شده توسط صاحب حق عمل می‌کند. همچنین حقوق انحصاری اعضا توسط ائتلاف به لیسانس گیرندگان منتقل نمی‌شود، بلکه اعضا به مدیریت و متعاقباً به لیسانس گیرندگان نوعی وکالت در جهت عرضه و بهره‌برداری از فناوری را اعطا می‌کنند.

۳. ساختار قرارداد/ توافق ائتلافی

هر ائتلاف از یک قرارداد مبنا تشکیل می‌شود که همان «عقد داخلی» است که میان اعضای اولیه یا مؤسسان منعقد می‌شود و ساختار آن را نیز مشخص می‌نماید. در عین حال ممکن است اعضا، براساس قرارداد مذکور، اقدام به عرضه فناوری به اعضای خارج از ائتلاف در قالب قرارداد لیسانس کنند: «عقد بیرونی»؛ در حالت اخیر، عرضه این فناوری ممکن است به وسیله شرکت تجاری مدیریتی ائتلاف، یا به وسیله یکی از اعضا به نمایندگی از دیگران در قالب مشارکت مدنی باشد که به بررسی آن‌ها می‌پردازیم.

۳-۱. ساختار ائتلاف با توجه به ایجاد شرکت تجاری مدیریتی

ائتلاف‌هایی که در صنایع بزرگ (اختراعات حوزه رایانه یا اختراعات دارویی و...) ایجاد می‌شوند و یا دارای تعداد زیادی حق اختراع هستند،^۱ نوعاً از مدیریت شرکتی تجاری در جهت عرضه‌ی فناوری استفاده می‌کنند.^۲ معمولاً در این نوع ساختار عرضه فناوری‌های تحت ائتلاف از طریق انعقاد قرارداد لیسانس با اشخاص خارج از ائتلاف (عقد بیرونی) در قالب قرارداد «لیسانس بسته‌ای» انجام می‌شود که شامل همه اختراعاتی موجود در ائتلاف است.

در این حالت همه‌ی لیسانس گیرندگان باید بر اساس شرایطی که به وسیله ائتلاف در چهارچوب قرارداد مبنای اساسنامه شرکت تعیین می‌شود به ائتلاف پیوسته و از فناوری‌های آن استفاده کنند و یا حق امتیاز اختراعاتی را که در ائتلاف استفاده می‌کنند، پردازند. تصمیم‌گیری در تعیین و تغییر شرایط قرارداد و اداره امور شرکت مدیریتی، معمولاً بر اساس میزان ارزش حق اختراع هر شریک است. همه اعضای ائتلاف می‌توانند از حق اختراع خود استفاده کنند، ولی برای استفاده از حق اختراعاتی که مالک آن نیستند، باید حق امتیاز پردازند؛ بدیهی است فردی که صاحب اختراع است، حق امتیازی برای استفاده از اختراع خود نمی‌پردازد (Zhang, 2008, p. 224).

۳-۲. ساختار ائتلاف با توجه به مشارکت مدنی مدیریتی

برخلاف ائتلاف‌های بزرگ، در ائتلاف‌های کوچک، ساختار ائتلاف معمولاً بر اساس قراردادی ساده میان اعضا شکل می‌گیرد و اداره‌ی ائتلاف و عرضه فناوری به وسیله یکی از اعضا (به نمایندگی از دیگران) حسب قرارداد صورت می‌گیرد (Zhang, 2008, p. 224). در این نوع ساختار معمولاً عرضه فناوری‌های تحت ائتلاف از طریق انعقاد قرارداد لیسانس با اشخاص خارج از ائتلاف (عقد بیرونی) در قالب قرارداد لیسانس آزاد یا انفرادی انجام می‌شود که شامل یک یا تعدادی از اختراعاتی موجود در ائتلاف است.^۳ همچنین در این نوع ساختار می‌توان فناوری‌های تحت ائتلاف را میان خود اعضا

۱. برای مثال، کسانی که از استاندارد «بلوتوث» استفاده می‌کنند بالغ بر ۷۰۰۰ شرکت هستند که اقدام به انعقاد قرارداد لیسانس کرده‌اند.

۲. برخی از این ائتلاف‌ها عبارت‌اند از: MPEG-2 (1997)، MPEG-4 (1998)، Bluetooth (1998)، DVD-Video،

One-Blue (2009)، Communications (2001)، (1999).

۳. در خصوص قراردادهای لیسانس بسته‌ای و انفرادی یا آزاد در بخش ۶ توضیح داده خواهد شد.

عرضه و توزیع کرد که از آن به عنوان «لیسانس متقابل» یاد می‌شود.^۱ فعالیت برای لیسانس متقابل نوعاً مستلزم تشکیل یک شخصیت حقوقی مستقل برای اداره فناوری نمی‌باشد. از منظر لیسانس‌گیرنده، در مواردی که شرکت تجاری مدیریتی ایجاد شود، لیسانس‌گیرنده با این شرکت طرف بوده و اگر هم قرار باشد ادعایی مطرح شود علیه شرکت و با توجه به اقامتگاه آن صورت خواهد گرفت. در این حالت انتخاب نوع شرکت نیز در اداره تأثیر خواهد داشت؛ اما اگر شرکت تجاری ایجاد نشده باشد، تصمیم‌گیری در مورد اداره یا عرضه فناوری جمعی و یا هر نوع ادعائی توسط ائتلاف یا علیه آن باید از طریق نماینده و با دریافت اختیار صورت گیرد. در حالت اخیر در اقامه دعوی علیه ائتلاف نیز باید کلیه اعضا به‌عنوان خواننده مطرح شوند، مگر این که در قرارداد لیسانس (بین ائتلاف و لیسانس‌گیرنده) ترتیب دیگری مقرر شده باشد. در حالی هم که به یکی از اعضا نمایندگی داده شده باشد، وی می‌تواند به نمایندگی از دیگران موضوع را پیگیری کند.

۴. آثار قرارداد ائتلاف نسبت به اعضا

صاحبان حق اختراع با وارد شدن در ائتلاف، یک سری الزاماتی را قبول و یک سری محدودیت‌هایی را می‌پذیرند. علی‌رغم اصل آزادی قراردادها که در پرونده‌ای در آمریکا نیز تأکید شده است،^۲ انعقاد این نوع قرارداد برای اعضا و حق اختراع آن‌ها آثاری محدود کننده را به شرح زیر به همراه دارد:

۴-۱. شرط اعطای دوباره اختراع

یکی از مهم‌ترین شرایطی که در یک ائتلاف بر اعضا تحمیل می‌شود شرط «اعطای دوباره اختراع» است. شرط اعطای دوباره اختراع (اعطای اختراع تکمیلی)^۳ توافقی است که بر اساس آن عضو ائتلاف متعهد می‌شود که حق استفاده از اصلاحات، بهبودها و توسعه‌هایی که نسبت به فناوری مذکور انجام داده است را (به‌صورت غیرانحصاری) به ائتلاف واگذار کند. معمولاً شرط «اعطای

۱. در خصوص قراردادهای لیسانس متقابل در بخش ۶ توضیح داده خواهد شد.

۲. E. Bement & Sons v. National Harrow, Co (1902), available at:

<http://supreme.justia.com/cases/federal/us/186/70/case.html>

۳. Grant-Back

دوباره اختراع» اعضای ائتلاف را موظف می‌دارد که اختراع‌های آینده تکمیلی خود را - که در نتیجه توسعه اختراع اولیه‌ی خود که قبلاً به ائتلاف آورده‌اند ایجاد شده است - به «قیمت پایین» یا «رایگان» به ائتلاف واگذار کنند. در واقع هر عضو که اختراعی را به ائتلاف می‌آورد، اگر اقدام به توسعه و بهبود و ارتقای آن اختراع در آینده نماید (بعد از وارد شدن به ائتلاف)، موظف به واگذاری اختراع جدید به ائتلاف است و این واگذاری حالت دائمی دارد و تا وقتی که مالک آن در ائتلاف است، اختراع اولیه و اختراع توسعه‌یافته‌ی وی تحت ائتلاف خواهند بود.

این شرط برای مقابله با «فرصت‌طلبی» احتمالی اعضای توافق ائتلافی است. برای مثال، یک عضو ممکن است اختراعی داشته باشد و می‌داند که اختراع مذکور برای عملکرد صحیح مجموع فناوری موجود در ائتلاف ضروری است. با این حال ممکن است از افشای این امر خودداری کرده در نتیجه با امتناع از اعطای لیسانس سعی در ایجاد یک تأخیر یا توقف در فعالیت یا توسعه ائتلاف و یا کنترل مشتریان آن بنماید. از آنجایی که اثبات این که عضوی عمداً اطلاعات مذکور را مخفی کرده است مشکل می‌باشد، این شرط برای پیشگیری از این موارد در ائتلاف بین اعضا مقرر می‌شود (Lerner, 2007, public policy toward patent pools, p. 167). در صورت عدم رعایت مفاد این شرط، ائتلاف می‌تواند علیه آن فرد طرح دعوا کرده و خسارت‌های احتمالی خود را دریافت کند و یا در نهایت حسب شرایط قراردادی قرارداد خود با وی را فسخ نماید.

از نظر اقتصادی نیز علت استفاده از چنین شرطی آن است که باعث می‌شود ائتلاف از فناوری‌های توسعه‌یافته که از فناوری موجود در اختراع ناشی می‌شود، محروم نمانده و هزینه تحقیق و توسعه و ریسک معاملات ائتلاف هم به شکل مناسبی بین اعضا توزیع شود (Ibid, p. 167). در حقوق ایران نیز در استفاده از این شرط با توجه به اصل آزادی قراردادها محدودیتی به نظر نمی‌رسد و ماده ۱۰ ق.م. این امر را تأیید می‌کند.

۲-۴. محدودیت در حق امتیاز

دارندگان حق اختراع عضو ائتلاف در تعیین حق امتیاز اختراع خود دارای آزادی کامل نخواهند بود، زیرا معمولاً میزان حق امتیاز توسط ائتلاف تعیین می‌شود. به عبارت دیگر، چون ائتلاف در قالب یک مجموعه صورت می‌گیرد، حق امتیاز حضور در آن مجموعه از پیش و توسط اعضا تعیین می‌شود و این حق امتیاز معمولاً بعد از کسر مبلغی برای مخارج ائتلاف، میان اعضا تقسیم می‌شود.

البته حق امتیاز هر عضو با توجه به تعداد اختراعی که مالک آن است و یا با توجه به ارزش و اهمیت اختراع وی تعیین خواهد شد.^۱

برخی مواقع نیز ممکن است همانند ائتلاف «امپگ-۲»^۲، تمام حق اختراعی‌های یک ائتلاف از جهت ارزش و حق امتیاز، یکسان ارزیابی شوند (Clark, 2000, p. 11). در هر حال برای تعیین حق امتیاز هر عضو، معمول این است که از نظر یک کارشناس استفاده شود. برای مثال، در فرمولی که برای تعیین حق امتیاز هر عضو در ائتلاف «امپگ-۲» وجود داشت موارد ذیل از اهمیت برخوردار بود: ۱- تعداد دفعات نقض حق اختراع توسط دیگران؛ ۲- میزان اعتبار باقی مانده‌ی آن؛ ۳- میزان ضرورت حق اختراع برای مجموع فناوری‌های تحت ائتلاف (Ibid, p.12).

گاهی ممکن است اعضاء در قراردادشان تعیین مقدار حق امتیاز را به بررسی شرایط بازار در زمان عرضه محصول (نه در زمان انعقاد عقد ائتلاف) موکول کنند. در این حالت در زمان عقد فقط یک علم اجمالی در مورد عوض هر اختراع وجود دارد که به نظر کافی رسیده و سبب خدشه در عقد نخواهد شد. در ائتلاف «DVD» پرداخت حق امتیاز بر اساس دستورالعملی که «قواعدی پایه برای تخصیص حق امتیاز»^۳ نام دارد و توسط وزارت دادگستری آمریکا منتشر شده و یک «معیار نوعی» ارائه کرده است، صورت گرفت. در هر حال، تحقیقات میدانی نشان می‌دهد که توزیع درآمدهای به دست آمده در ائتلاف میان اعضای آن به قدری منعطف و جذاب است که صاحبان اختراع را ترغیب به تشکیل ائتلاف می‌کند (Lerner, 2007, public policy toward patent pools, p. 173).

گاهی نیز ممکن است عضوی با توجه به ساختار ائتلاف، درصدی از حق امتیاز ناشی از عرضه فناوری به ائتلاف را نقد دریافت کرده و باقیمانده را، صرف نظر از اینکه ارزش اقتصادی حق اختراع

۱. <http://www.sipro.com/Licensing-Terms-W-CDMA.html>, available at 09/11/2015

۲. استاندارد (MPEG-2) جهت ترکیب و فشرده‌سازی «داده‌های ویدئویی» است. این استاندارد در انواع فناوری‌های مربوط به کیفیت صدا و تصویر، مثل دوربین و تلفن همراه، «دریافت‌کننده‌ها»، «پخش‌کننده‌های تصویر» و تلویزیون‌ها و در کالاهایی مثل «دی وی» و یا تلویزیون‌های با کیفیت بالا (HD) استفاده می‌شود. فناوری «امپگ» اساس و محور دیسک‌های فشرده (DVD) به شمار می‌رود و به همین جهت این دو فناوری با هم مقایسه می‌شوند. در واقع، استاندارد «امپگ-۲» یک فناوری در رابطه با فشرده‌سازی است که به‌عنوان استاندارد به وسیله «گروه متخصص فیلم سینمایی» توسط «سازمان بین‌المللی استانداردها» (International Standards Organization) در سال ۱۹۹۵ اتخاذ گشت. این فناوری باعث می‌شود که تعداد «بیت» های (Bits) موجود در یک فایل را کاهش یابد که باعث می‌شود که یک فایل ویدئویی راحت‌تر و سریع‌تر انتقال یابد و قابل استفاده برای همه حامل‌های دستی باشد.

۳. Ground Rules for Royalty Allocation

او به صورت منفرد (خارج از ائتلاف) چه قدر باشد، به صورت امتیاز استفاده از اختراع دیگران دریافت نماید (استفاده متقابل - قبلاً توضیح داده شد). این روش متداول‌ترین نوع تعیین حق امتیاز است که در آن عوض هر یک از طرفین قرارداد، استفاده از اختراع دیگری است و لذا این تعهدات وابستگی کامل و متقابل پیدا می‌کنند (Lerner, 2007, The Design of Patent Pools, p. 26).

۳-۴. محدودیت در چگونگی استفاده

در هر ائتلافی، در مورد چگونگی به کارگیری اختراعات تحت ائتلاف، مکانی که اختراع می‌تواند در آن به کار گرفته شود، نحوه فروش کالاهای حاصل از آن، قیمت آن‌ها و یا منطقه فروش و مشتریانی که این کالاها به آن‌ها فروخته می‌شوند مذاکره و توافق صورت می‌گیرد (Andewelt, 1984, p. 613). این محدودیت‌ها، در مواردی که ضروری بوده و مغایرتی با قواعد حقوق رقابت نداشته باشد، مشکلی به همراه نخواهد داشت.

۴-۴. شرط عدم طرح دعوا

در قرارداد ائتلاف، در راستای اصل مبنایی و عقلانی مبنی بر مصونیت برای هر عضو از طرح دعوی نقض توسط دیگر اعضا، شرط صریح یا ضمنی در قرارداد وجود دارد که اعضا را از طرح هرگونه دعوی نقض علیه یکدیگر، برای مدت اعتبار قرارداد ائتلاف یا حتی مدتی پس از آن منع می‌نماید. «شرط عدم طرح دعوا»^۱ در واقع سبب اسقاط این حق اعضا برای آن مدت می‌گردد. با توجه به قواعد حقوق ایران، این شرط را می‌توان نوعی صلح در مقام رفع تنازع دانست که اعضا برای دوری از مناقشات بعدی اقدام به قبول آن می‌کنند، چرا که با توجه به ماده ۷۵۲ قانون مدنی، صلح می‌تواند برای جلوگیری از تنازع احتمالی باشد و به وسیله آن حق طرح دعوا اسقاط (اسقاط جزئی) می‌گردد.

۵-۴. تعهد به عدم رقابت

تعهد به عدم رقابت با ائتلاف در دو زمان وجود دارد؛ در زمان اجرای قرارداد و در دوره‌ای پس از انقضای مدت قرارداد. مرسوم است که در قرارداد ائتلاف شرط شود که اعضای ائتلاف ملزم‌اند

به هیچ عنوان با ائتلاف رقابت ننموده و محصولات یا خدمات مشابه را به بازار عرضه نکنند (Ibid, p. 613). در صورتی که عضوی به طریقی اقدام به رقابت با ائتلاف کند، معمولاً ملزم به جبران خسارت می شود که غالباً به صورت پرداخت مبلغ تعیین شده (وجه التزام) در قرارداد است؛ اما اگر در قرارداد مبلغی تعیین نشده باشد، میزان خسارت قابل پرداخت با نظر دادگاه تعیین خواهد گردید. البته شرط خلاف آن (امکان رقابت) اگرچه غیرمتداول است، اما با مانع حقوقی روبرو نخواهد بود و طرفی که این شرط به نفع او تنظیم شده حق خواهد داشت در چارچوب آن شرط رقابت نماید، ولی حق نخواهد داشت اقدامات رقابتی انجام دهد که سبب بی نتیجه و بی اثر بودن ائتلاف گردد. همچنین به نظر می رسد اعضا نمی توانند قراردادی معارض با حقوق و امتیازات تحت ائتلاف و اهداف آن منعقد کنند، در غیر این صورت ائتلاف خواهد توانست ابطال قرارداد معارض و جبران خسارت را درخواست نماید.

۴-۶. تعهد به رازداری

از آنجا که سرّی بودن، ارزش دانش فنی را افزایش می دهد، معمولاً اعضای قرارداد ائتلاف شرط حفظ اسرار ائتلاف را در قرارداد خود پیش بینی می نمایند تا مانع افشای آن ها و سوء استفاده دیگران شوند. هرگونه تخلف از این شرط نیز می تواند منجر به جبران خسارت سایر اعضای ائتلاف گردد. همچنین مناسب است که این شرط برای مدتی پس از انحلال ائتلاف نیز معتبر باقی بماند تا حقوق اعضا پس از ائتلاف نیز ضایع نگردد.

۴-۷. محدودیت زمانی

روشن است که حمایت از هر اختراعی دارای محدودیت زمانی است و اعمال حمایت فقط در سرزمینی که گواهی نامه دولتی حمایت را صادر کرده است، صورت می گیرد؛ بنابراین، این محدودیت اعتبار حمایت، در مدت و مکان حمایت از یک ائتلاف نیز مؤثر است. یک ائتلاف نمی تواند تحت هیچ شرایطی از حمایتی بیش از حمایت مقرر قانونی برای اختراعات عضو آن برخوردار باشد و قرارداد لیسانس منعقد کند.

۴-۸. تعهد به تشریک مساعی و ارتقای فعالیت‌های تحقیقی

در قرارداد ائتلاف اعضا متعهد می‌شوند که در چارچوب فعالیت مشترک و یا شرکت مدیریتی، ضمن ارائه حق اختراع خود، به طور مشترک و با حسن نیت در پیشرفت ائتلاف و توسعه و ارتقای فناوری حاصل از اختراعات، اقدام به فعالیت‌های تحقیقی یا توسعه‌ای (R&D) نمایند و این فعالیت‌ها را در راستای منافع ائتلاف قرار دهند (Dequiedt, 2012, p. 2). کوتاهی در این امر می‌تواند موجب زیان ائتلاف و در نتیجه مسئولیت طرف خاطی در مقابل سایر شرکا باشد.^۱ این امر خصوصاً در حالتی که اختراعات آینده مورد ائتلاف قرار گیرند (شرط اعطای دوباره اختراع تکمیلی) بیشتر است. تعهد اعضا به همکاری مشترک در جهت ارتقای فناوری‌های تحت ائتلاف و بهبود اختراعات موجود است و نباید استفاده از اختراع‌های دیگران مانعی برای فعالیت‌های تحقیق و توسعه‌ای اعضا شود و انگیزه اعضا در پیشرفت امور را کاهش دهد. استفاده از اختراع‌های دیگران تحت ائتلاف ممکن است سبب کاهش انگیزه برای دیگر اعضا در ارتقای فناوری شود، چراکه برخی از اعضا ممکن است تصمیم بگیرند که صرفاً از نتیجه تلاش دیگران استفاده کنند و خود آورده‌ای قابل توجه ارائه نمایند.

۴-۹. رعایت تصمیم‌های مدیریت ائتلاف

در هر ائتلافی ممکن است با توجه به تجاری بودن ماهیت فعالیت و حجم فعالیت‌ها، نوعی از مدیریت برای ائتلاف پیش‌بینی شود. این مدیریت ممکن است با توافق اعضا توسط یکی از آن‌ها و یا فردی از خارج صورت گیرد و یا اینکه توسط یک شرکت تجاری انجام گردد. غالباً، لزوم تسریع در تصمیم‌گیری استفاده از شرکت‌های تجاری را ایجاب می‌کند. این مدیریت (شرکت مدیریتی) بر اساس معجز دریافتی از دارندگان حق اختراع (همان قرارداد مبنایی و اساسنامه)، اداره ائتلاف، از جمله اداره حقوق انحصاری، از قبیل مذاکره با لیسانس‌گیرندگان، انعقاد لیسانس خارجی و جمع‌آوری و توزیع حق امتیاز را بر عهده می‌گیرد و اعضا موظف به تبعیت از تصمیمات مدیریت

۱. پیوستن به ائتلاف از این طریق می‌تواند در فعالیت‌های تحقیق و توسعه تأثیر مثبت داشته باشد که با توجه به اینکه در بین اعضای ائتلاف تشریک مساعی و همکاری متقابل وجود دارد - چیزی که ذات این توافق آن را ایجاب می‌کند - آن‌ها از این طریق می‌توانند، توان ائتلاف را با افزایش این قبیل تحقیقات افزایش دهند. علت این امر آن است که از بین بردن حقوق انحصاری حاکم بر اختراع، باعث دسترسی آسان‌تر به آن فناوری می‌شود.

هستند (همین روش در ماده ۱ پیش نویس لایحه قانون جامع حمایت از حقوق مالکیت ادبی و هنری پیش بینی شده است).

علت لزوم داشتن مدیریت یکپارچه، از یک طرف پیچیدگی فنی اعمال و اجرای حق اختراع‌های موجود در ائتلاف است که اداری انفرادی آن‌ها مشکلات زیادی را برای تک تک اعضا به همراه خواهد داشت. البته این بدان معنا نیست که اعضا خود اختیار اداره اختراع خود را نداشته باشند، بلکه با وارد شدن به توافق، لازم است به آثار آن پایبند باشند. از طرف دیگر نیز، اگر در اجرای فعالیت‌های ائتلاف، یک نهاد مدیریتی اقدام به دادن لیسانس اختراع، جمع‌آوری حق امتیازها و رسیدگی به امور تجاری و ادعاهای لیسانس‌گیرندگان نماید، این امر از سادگی بیشتری برخوردار بوده و اطمینان خاطر بیشتری برای طرف‌های مقابل این نهاد در حفظ اطلاعاتشان ایجاد می‌کند. همچنین نهاد مدیریت از طریق این فعالیت‌ها می‌تواند به جمع‌آوری اطلاعات مورد نیاز در مورد فعالیت‌های تجاری لیسانس‌گیرندگان (نظیر حجم تولید یا قیمت‌های فروش) اقدام کند.

۵. واگذاری لیسانس توسط ائتلاف

در این بخش با توجه به محدودیت‌ها، از تبیین شرایط عمومی قراردادها و قواعد عمومی قرارداد لیسانس صرف نظر نموده و خوانندگان محترم را به منابعی که در این رابطه وجود دارد ارجاع می‌دهیم.^۱ در مقابل، بررسی را بر روی انواع واگذاری و شرایط اختصاصی این قراردادها، خصوصاً با توجه به تجربیات کشورهای پیشگام، متمرکز نموده و سعی خواهد شد تا حد امکان آن را تبیین نمائیم.

۵-۱. قرارداد خارجی و داخلی

چنانکه در قبل گفته شد، در توافقات ائتلافی با دو نوع قرارداد روبرو هستیم که از آن‌ها تحت عنوان «قرارداد خارجی یا بیرونی» و «قرارداد داخلی» نام برده می‌شود. منظور از قرارداد خارجی (بیرونی) قراردادی است که ائتلاف با لیسانس‌گیرندگان (خارج از ائتلاف) منعقد خواهد کرد.

۱. برای مطالعه بیشتر در این زمینه رجوع کنید به: صادقی، محمود، احسنی فروز، محمد، عیسائی تفرشی، محمد، جعفرزاده، میرقاسم، تعهدات و الزامات طرفین در قرارداد انتقال فناوری و تطبیق آن با حقوق ایران، کامن لا و برخی نظام‌های حقوقی دیگر، نشریه پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۵، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۰.

قرارداد بیرونی اصولاً تابع احکام قرارداد لیسانس فناوری است که خارج از موضوع این تحقیق است. «قرارداد داخلی»، قراردادی است که میان اعضای ائتلاف برای تشکیل ائتلاف و یا واگذاری لیسانس به اعضا منعقد می‌شود.

واگذاری یا عرضه لیسانس برای بهره‌برداری از اختراع‌های یک ائتلاف معمولاً به یکی از دو شکل «لیسانس بسته‌ای» و یا به صورت «لیسانس آزاد یا انفرادی» می‌باشد. لیسانس بسته‌ای، لیسانس دادن در قالب یک بسته، شامل همه اختراع‌های موجود در یک ائتلاف است. در این حالت استفاده‌کنندگان می‌توانند و در واقع ملزم هستند نسبت به همه حق اختراع‌های موجود در ائتلاف قرارداد لیسانس منعقد کنند و از همه اختراع‌های موجود در ائتلاف استفاده کنند تا بتوانند ابتکار جدید خود را محقق کرده و تجاری نمایند (در واقع متقاضی لیسانس مجبور است یا تمام لیسانس‌های موجود در ائتلاف را درخواست کند و یا اینکه قرارداد لیسانسی با وی منعقد نخواهد شد) (رهبری، ۱۳۹۲، ص ۴). لیسانس انفرادی یا آزاد وقتی است که اختراع‌ها به صورت مجموعه‌ای و یا انفرادی عرضه می‌شوند و استفاده‌کنندگان، می‌توانند هر اختراعی از ائتلاف را که به آن نیازمند هستند، انتخاب کرده و اقدام به انعقاد قرارداد لیسانس کنند (به عبارتی، هر لیسانس گیرنده بالقوه^۱ می‌تواند آزادانه یک یا مجموعه‌ای از اختراعات موجود در ائتلاف را بر حسب نیاز خود انتخاب کرده و اقدام به انعقاد قرارداد لیسانس نماید) (Azetsu, 2011, p. 38). از مزایای عرضه آزاد این است که تنوعی از انتخاب را برای لیسانس گیرنده فراهم می‌کند، در حالی که در لیسانس بسته‌ای این چنین نیست و ممکن است به «فروش پیوندی»^۲ منجر شود.

۱. منظور از لیسانس گیرنده «بالقوه» همان «استفاده‌کنندگان احتمالی» است که اگر شخصی خواهان انعقاد قرارداد لیسانسی با ائتلاف باشد تا قبل از این که قراردادی با وی منعقد شود، چون هنوز لیسانس گیرنده محسوب نمی‌شود او را لیسانس گیرنده بالقوه نامیده‌ایم.
 ۲. فروش پیوندی وقتی اتفاق می‌افتد که دارندگان حق اختراع تحت ائتلاف که حق اختراع‌های آن‌ها برای به کار انداختن یک فناوری استاندارد شده معین ضروری است، برای توسعه دادن فعالیت تجاری خود، حق اختراع‌هایی غیر ضروری را به حق اختراع‌های ضروری خود در ائتلاف پیوند بزنند و باعث تسری دادن قدرت بازاری ائتلاف به فراتر از حقوق منتسب به حق اختراع ضروری گردند. در حقوق و رویه قضایی آمریکا وجود قراردادهای پیوندی همیشه به‌عنوان یک امر غیررقابتی شناخته می‌شود. برای مطالعه بیشتر در این مورد مراجعه شود به:

Nelson, Philip B., Patent Pools: An Economic Assessment of Current Law and Policy, Rutgers Law Journal, Vol. 38, 2007, P. 541 and Hadjis, Alexander J., Patent pools Gain Popularity, The National Law Journal, 2004, p. 35.

گاهی نیز ائتلاف به جای عرضه لیسانس به اشخاص ثالث، به اعضاء خود، لیسانس واگذار می‌نماید که به آن «لیسانس متقابل» می‌گویند. در لیسانس متقابل، اعضاء، بدون اینکه امکان انعقاد عقد خارجی (بیرونی) فراهم باشد، اقدام به اعطای لیسانس اختراع خویش به یکدیگر می‌کنند. (میرحسینی، ۱۳۹۱، ص ۱۴۲). لیسانس متقابل «شکل خاصی» از ائتلاف است و حتی گفته می‌شود که «ائتلاف» در بردارنده معنای «لیسانس متقابل» هم هست. لیسانس متقابل توافقی است بین دو یا چند شخص که به یکدیگر حق استفاده از اختراع خود را می‌دهند و توافق می‌کنند که بین آن‌ها تبادل اطلاعات دو/چند جانبه در رابطه با پیشرفت‌های فنی وجود داشته باشد، به نحوی که هر طرف برای بهره‌برداری (رایگان) از پیشرفت‌های فنی دیگری آزاد باشد، درحالی که ائتلاف (به معنای خاص) معمولاً یک قدم فراتر می‌رود و به اشخاص ثالث هم اجازه استفاده از حق اختراع‌های داخل ائتلاف را می‌دهد.

معمولاً لیسانس متقابل هنگامی مطرح می‌شود که دو یا چند شخص دارای حق اختراعی باشند که در تولید کالا یا فرایند تولید یکدیگر مؤثر است و به‌جای اینکه مانع فعالیت یکدیگر شوند (موقعیت مسدودکننده)، وارد یک توافق لیسانس متقابل می‌شوند.^۱ در این حالت، شرکت‌کنندگان در توافق هم امکان استفاده از اختراع خود و هم استفاده از اختراع دیگری را، که با اختراع او در یک فناوری معین ارتباط نزدیک دارد، به دست می‌آورند. در توافق ائتلافی و لیسانس متقابل، اعضا، ممنوعیت‌های ناشی از حقوق انحصاری که قوانین مالکیت فکری برای آنان به رسمیت شناخته‌اند را برای اعضای ائتلاف بر می‌دارند. برخلاف لیسانس متقابل که به علت محدود بودن اعضا و شخصی بودن رابطه‌ی میان ایشان، امکان چانه‌زنی بر سر شروط قراردادی بیشتر است، در ائتلاف، اختراع‌ها

۱. در صورت عدم انعقاد توافق ائتلافی فعالان بازار باید قراردادهای لیسانس مختلف را با هر یک از دارندگان حق اختراع‌های مختلف منعقد کنند. این امر ممکن است باعث شود که فناوری جدید با «توقف» بیشتری به بازار وارد شود. درواقع، در حالی که لیسانس از طریق عادی خود منعقد می‌شود، یکی از دارندگان اختراع ممکن است از دادن لیسانس اختراع خود خودداری کند. هنگامی که موقعیت انسدادی به علت خودداری از اعطای لیسانس به وجود می‌آید، در این صورت اعطای لیسانس یک حق اختراع ضروری (با توجه به قیمت معقول) وجود نخواهد داشت. برای مثل اگر یک دارنده حق اختراع بداند که او آخرین فناوری برای به راه‌اندازی یک فعالیت معین را در اختیار دارد، ممکن است حق الامتیاز بالایی دریافت کند؛ چراکه او می‌داند ارزش قراردادهای لیسانس دیگری که منعقد شده است، همگی وابسته به دریافت و انعقاد آخرین قرارداد لیسانس (با او) است (صادقی و جعفری چالستری، ۱۳۹۵، ص ۱۲۲).

عموماً انعطاف‌پذیری کمتر است؛ زیرا معمولاً در این قراردادها از شروط استاندارد از پیش تعیین شده استفاده می‌شود و اعضا کمتر به تغییر آن‌ها رضایت می‌دهند.^۱ هر دوی این ائتلاف‌ها (ائتلاف به معنای خاص و لیسانس متقابل) از لحاظ اقتصادی کاملاً به هم مرتبط‌اند، اما از لحاظ حقوقی تا حدی از یکدیگر مستقل می‌باشند. همچنین، لیسانس متقابل نوعاً مستلزم تشکیل یک شخصیت حقوقی مستقل برای تملک فناوری نیست (Levy, 2010, pp. 78-79).

در حقوق ایران، برخلاف نظر برخی نویسندگان (محمدی، ۱۳۹۲، ص ۴۱)، گرچه قانون در خصوص «ائتلاف اختراع‌ها» ساکت است، اما لیسانس متقابل در ماده ۱۷ قانون ثبت اختراعات ۱۳۸۶ طرح شده است. غلبه بر مشکل «تأخیر و توقف در تولید» از دیدگاه قانون‌گذار ایران از چنان اهمیتی برخوردار بوده است که در بند ۱ ح ماده ۱۷ قانون ثبت اختراعات ایران صدور مجوز بهره‌برداری اجباری را لازم دانسته است. در این بند می‌خوانیم: «در صورتی که در یک گواهی‌نامه اختراع ادعا شده باشد که بدون استفاده از یک اختراع ثبت شده‌ی قبلی قابل بهره‌برداری نیست و اختراع مؤخر نسبت به اختراع مقدم، متضمن پیشرفت مهم فنی و دارای اهمیت اقتصادی قابل توجه باشد، اداره مالکیت صنعتی به درخواست مالک اختراع مؤخر پروانه بهره‌برداری از اختراع مقدم را در حد ضرورت، بدون موافقت مالک آن، صادر می‌کند.» سپس بند ۲ ح این ماده بیان داشته است: «در مواقعی که طبق جزء (۱) این بند، پروانه بهره‌برداری بدون موافقت مالک صادر شده باشد، اداره مالکیت صنعتی به درخواست مالک اختراع مقدم، پروانه بهره‌برداری از اختراع مؤخر را نیز بدون موافقت مالک آن صادر می‌کند». نتیجه‌ی این قسمت از ماده فوق چیزی جز اعتبار دادن به «لیسانس متقابل» نیست؛ چراکه برای هر یک از طرفین حق استفاده از اختراع دیگری را مجاز شمرده است (دارنده اختراع مؤخر و مقدم حق استفاده متقابل از اختراع یکدیگر را خواهند داشت)، با این تفاوت که اگر طرفین با اراده و رضایت خود به توافق نرسند، اداره مالکیت صنعتی قهراً اقدام به صدور مجوز اجباری می‌کند. پس ائتلاف اختراع به نحوی در این قانون پیش‌بینی شده است.

۱. در واقع در ائتلاف‌ها چون ممکن است تعداد اعضا یا لیسانس‌گیرندگان زیاد باشد، دارنده اختراع ممکن است خیلی از دیگر اعضا که از اختراع آن‌ها نیز استفاده می‌کند را نشناسد و به همین جهت شروط استاندارد برای پیوستن اعضا به ائتلاف قرار می‌دهد و هر کس می‌خواهد به ائتلاف بپیوندد، ناگزیر باید آن‌ها را قبول کند و چندان قدرت مذاکره ندارد؛ اما در لیسانس متقابل چون تعداد افراد قرارداد اندک است، چنین نیست.

در آمریکا و کشورهای عضو اتحادیه اروپا، سابقه‌ی ۱۵۰ ساله‌ی ائتلاف (سال ۱۸۵۶ اولین ائتلاف در آمریکا در صنعت نساجی تشکیل شد) این کشورها را بر آن داشت تا برای اینکه ائتلاف بتواند نهایت کارایی را داشته باشد و به اهداف تعیین شده‌ی خود برسد، برای انعقاد قراردادهای واگذاری آن‌ها شرایط ویژه‌ای ایجاد نمایند. برای مثال، وزارت دادگستری آمریکا ویژگی‌های زیر را در ائتلاف «mpeg-2» و «DVD» برای تشکیل و تأیید این ائتلاف‌ها ضروری دانسته است: عضویت در ائتلاف برای هر شخصی با حق اختراع‌های ضروری باز و آزاد باشد؛ ائتلاف فقط حق اختراع‌های ضروری را در برگیرد؛ امکان انعقاد قرارداد لیسانس مستقل دیگران با ائتلاف وجود داشته باشد (Nelson, 2007, 172)؛ حق اختراع‌های به کار گرفته شده معتبر و مرتبط با حوزه فعالیت ائتلاف باشند؛ لیسانس گیرندگان بتوانند با توجه به شرایط معقول به فناوری‌های تحت ائتلاف دست یابند؛ و ... عدم رعایت هر یک از این شرط‌ها ممکن است با ضمانت اجرای قواعد حقوق رقابت یا حقوق مالکیت فکری روبرو شود (Shapiro, 2001, p. 173). در زیر به بررسی بعضی از این شرط‌ها می‌پردازیم.

۵-۲. استفاده از اختراع متناسب / ضروری

قلمرو و تنوع اختراع‌ها گسترده است. حق اختراع‌ها به دو نوع «قابل رقابت» و «غیر قابل رقابت» تقسیم می‌شوند؛ حق اختراع‌های غیرقابل رقابت نیز به «حق اختراع‌های مکمل»^۱ و «مسدودکننده»^۲ تقسیم می‌گردند (Andewelt, 1984, p. 614).

در هر ائتلافی لازم است میان اختراع‌های عضو، تناسبی وجود داشته باشد تا جمع آن‌ها منتج به تولید محصول معینی گردد. توجه به دو نوع اختراع مکمل و مسدودکننده، لزوم توجه به اصل ضروری بودن^۳ هر حق اختراع برای عضویت در ائتلاف را مشخص می‌کند؛ چراکه فناوری‌های

۱. اختراع مکمل (Complementary) آن است که در زمینه یک فناوری خاص در حوزه معین تکمیل‌کننده دیگری محسوب می‌شود، از این حیث که استفاده از یکی، استفاده از دیگری را با ارزش‌تر می‌کند. این اختراع‌ها قابل رقابت نیستند و نمی‌توان به‌عنوان بدل و جایگزین یکدیگر استفاده شوند.

۲. اختراع مسدودکننده (Blocking Patents) آن است که عملکرد یک اختراع یا فعالیت دیگر را ممنوع می‌کند و درعین حال ضرورتاً همه‌ی راهکارهای ممکن برای تولید محصولی را پوشش نمی‌دهد. مثلاً اختراعی در جهت تولید یک فناوری خاص وجود دارد و مخترع دومی حق اختراعی را ثبت می‌کند که در توسعه اختراع اولی است، اما اختراع دوم از استفاده از این فناوری محروم می‌شود، مگر اینکه اجازه از دارنده اختراع اولی بگیرد. درواقع اگر توسعه یا تغییری در اختراعی که به وسیله دیگری ثبت شده انجام شود، می‌توان یک ورقه اختراع دریافت کرد، اما دریافت یک ورقه حق اختراع لزوماً مستحق تجاری‌سازی آن نخواهد بود.

۳. Essentiality

ضروری الزاماً فناوری‌هایی هستند که ممکن است شامل حق اختراع‌های مکمل و مسدودکننده هم بشوند. این معیار نشان می‌دهد که حق اختراع‌هایی که در یک ائتلاف به کار می‌روند، باید برای ایجاد یک استاندارد و یا در زمینه فناوری خاصی که یک ائتلاف در حوزه آن ایجاد می‌شود، ضروری و لازم باشند (Lavine, 2008, p. 624). اختراع ضروری آن است که هیچ جایگزینی برای آن در ائتلاف نتوان یافت و در صورتی که بخواهیم نسبت به یکی از اختراع‌های ائتلاف قرارداد ليسانس منعقد کنیم، قهراً باید نسبت به دیگر اختراع‌ها هم قرارداد منعقد شود تا از مجموع آن‌ها بتوان یک فناوری را راه‌اندازی نمود.

در متن «راهنمای توافق انتقال فناوری اتحادیه اروپا»^۱ «ضروری» چنین تعریف شده است: «فناوری‌ای ضروری محسوب می‌شود که جزء لاینفک مجموعه‌ی فناوری‌های تحت یک ائتلاف باشد و برای تولید کالا یا انجام فرایند مربوط به آن، در ائتلاف لازم باشد»، یعنی هیچ راهکار فنی دیگری نتواند جایگزین اختراع مذکور گردد. تعیین ضرورت می‌تواند توسط کارشناس و متخصص صورت گیرد (Lavine, 2008, p. 628). از نظر «فلیپ نلسون»، در جهان پویای امروز، ممکن است حق اختراعی که در زمان ایجاد ائتلاف ضروری قلمداد می‌شده، بعد از مدتی این ویژگی را از دست بدهد و یا به عکس (Nelson, 2007, 564). این ضرورت از دیدگاه تجاری نیز قابل تعیین است و آن وقتی است که از لحاظ «عملی»، تولید یک کالای استاندارد بدون نقض حق اختراعی ممکن نباشد و آن اختراع نقض شده همان اختراع ضروری است. در معیار «عملی»، می‌توان ضرورت را بر اساس هزینه نیز تحلیل نمود؛ یعنی اگر هزینه طراحی و ایجاد یک اختراع جدید و جایگزین بسیار بالا باشد، می‌توان اختراع مورد نظر عضو را برای آن فناوری ضروری دانست.^۲

۱. The European Commission's Guidelines on Technology Transfer Agreement, available at: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2014.089.01.0003.01.ENG, Article 216

۲. معیار ضرورت دلالت بر این دارد که هیچ جایگزین واقعی دیگری برای آن فناوری تحت اختراع در جهت تولید وجود ندارد. برای مثال در زمینه ائتلافی که در زمینه «دی. دی. وی» تشکیل می‌شود، یک حق اختراع در صورتی ضروری محسوب می‌شود که در جهت کامل کردن استاندارد ساخت «دی. دی. وی» آن حق اختراع ضرورتاً نقض می‌شود یا هیچ راهکار جایگزین واقعی دیگری وجود نداشته باشد.

۵-۳. اعطای لیسانس مستقل به اعضا، خارج از ائتلاف

برای اینکه قرارداد ائتلافی مورد تأیید مقامات آمریکایی و اروپایی قرار بگیرد، باید امکان انعقاد لیسانس مستقل از ائتلاف^۱ برای اعضا وجود داشته باشد. اینکه آیا ائتلاف به اعضای خود اجازه‌ی اعطای لیسانس مستقل (نه به‌عنوان بخشی از ائتلاف) می‌دهد یا نه، مسئله‌ای است که تأثیر مهمی در رقابتی یا ضد رقابتی بودن یک ائتلاف دارد. امکان دادن لیسانس مستقل، باعث ارتقاء رقابت در آن زمینه می‌شود (Lerner, 2003, p. 5). در واقع، اگر امکان دریافت لیسانس مستقل وجود نداشته باشد، مشتری یک کالا (یک حق اختراع) ملزم خواهد بود تا همه اختراعاتی که مرتبط در ائتلاف را خریداری کند و این امر از نظر رقابتی به زیان بازار است (Lerner, 2007, public policy toward patent pools, p. 163). از منظری دیگر، امکان انعقاد لیسانس مستقل را می‌توان این‌گونه تعبیر کرد که قراردادهای لیسانسی که به وسیله عضو ائتلاف با ائتلاف منعقد می‌شوند، باید «غیرانحصاری» باشند. یک قرارداد در صورتی غیرانحصاری است که به یک یا چند لیسانس‌گیرنده حق استفاده از فناوری را در طول قرارداد لیسانس بدهد و همزمان خود لیسانس دهنده نیز حق داشته باشد از فناوری لیسانس داده شده استفاده کند. به این ترتیب، با ورود هر عضو به ائتلاف، نه تنها اعضا می‌توانند از اختراع استفاده کنند، بلکه در صورتی که شخص ثالثی نیز منحصرأ به حق اختراع او نیاز داشته باشد، می‌تواند مستقیم با او اقدام به انعقاد قرارداد کند و دیگر نیاز نیست که تمام فناوری‌های تحت ائتلاف را دریافت دارد.

۶. خاتمه قرارداد ائتلاف

هر قراردادی ممکن است روزی با انتخاب طرفین آن و یا به علتی خارج از اراده‌ی ایشان به پایان برسد. در ائتلاف نیز این امر قابل تصور است. همچنین اگر هدف قرارداد ائتلاف محقق شده و فناوری تحت ائتلاف توسعه یافته و به نتیجه رسیده باشد، قرارداد ائتلاف اجرا شده محسوب و تعهدات اولیه اعضا از بین می‌رود و در نتیجه قرارداد خاتمه قهری می‌یابد. همچنین، ممکن است قرارداد ائتلاف دارای مدتی معین باشد و با انقضای آن مدت، در صورتی که اعضا آن را تمدید نمایند، توافق منقضی شود.^۲ به علاوه، اعضا می‌توانند در هر زمان نسبت به اقاله قرارداد ائتلاف اقدام کنند؛ مثلاً ممکن

۱. Independent Licensing

۲. <http://www.lexology.com/library/detail.aspx?g=ebabf755-34a8-4ccc-ba4b-06f9b217b345>

است اعضا به هر دلیلی تمایل به ادامه‌ی فعالیت جمعی خود نداشته باشند و تصمیم به انحلال ائتلاف بگیرند. حتی گاهی ممکن است هر یک از اعضا با اختیار قراردادی یا قانونی خود تصمیم به فسخ قرارداد خویش بگیرد.

برای خاتمه قرارداد، اگر در قرارداد داخلی ائتلاف اعضا اقدام به ایجاد شرکت تجاری برای مدیریت اختراع نموده باشند، اصولاً انحلال ائتلاف بر اساس مقررات قانون تجارت و انحلال شرکت تجاری صورت خواهد گرفت؛ اما اگر برای مدیریت ائتلاف شرکت تجاری تشکیل نشده باشد، هر یک از اعضا می‌تواند به نمایندگی از سایرین اقدام به انجام تشریفات مربوط به انحلال مشارکت و عودت حقوق به صاحبان اولیه آن‌ها بنماید.

باید توجه کرد که با انحلال قرارداد ائتلاف، دیگر اطراف قرارداد حقی بر فناوری‌های یکدیگر در ائتلاف (سابق) نداشته و برای هر نوع استفاده از آن فناوری‌ها باید با مالک آن به توافق برسند. همچنین با انحلال، اگر دعوی بین اعضا طرح شود دیگر در برابر هم از مصونیت برخوردار نیستند. همچنین در صورت خاتمه ائتلاف، در هر حال اعضا ملزم به رعایت تعهد به عدم رقابت و حفظ اسرار تجارتي ائتلاف برای مدت مقرر در قرارداد یا توافق بعدی خواهند بود.

به علاوه، در هر یک از موارد فوق اعضای ائتلاف باید پیش از خاتمه ائتلاف حقوق اشخاص ثالث را در نظر بگیرند. به عبارت دیگر، چون ممکن است طی قراردادهای خارجی ائتلاف، فناوری‌های تحت ائتلاف به ثالث واگذار شده و حقوقی برای ایشان ایجاد گردیده باشد، باید مراقب بود که انحلال ائتلاف یا شرکت مدیریتی آن سبب لطمه به حقوق مکتسبه این اشخاص نگردد و در صورت لزوم، اعضای ائتلاف به نوعی همچنان به‌عنوان لیسانس دهندگان - ولو به صورت انفرادی - متعهد به اجرای قراردادهای لیسانس منعقد شده باشند. این امر خصوصاً در فرض رعایت حقوق مصرف‌کننده قابل تأکید است؛ چراکه مصرف‌کننده با انعقاد قرارداد با ائتلاف، انتظار کیفیت و خدمات مشخصی را داشته و اعضای ائتلاف نمی‌توانند بدون توجه به این امر، تصمیم به انحلال بگیرند.^۱

۱. بند ۵ ماده ۱ «قانون حمایت از حقوق مصرف‌کننده» مصوب ۱۳۸۸ تعریف «تانی» را این‌گونه بیان می‌دارد: «هرگونه سازش و مواضع بین عرضه‌کنندگان کالا و خدمات به منظور افزایش قیمت یا کاهش کیفیت یا محدود نمودن تولید یا عرضه کالا و خدمات یا تحمیل شرایط غیرعادلانه براساس عرف در معاملات». همچنین توافقات ائتلافی مفرداً یا مشترکاً مسئول صحت و سلامت کالا و

انحلال ائتلاف ممکن است به طور ارادی و یا به علل قهری باشد. در زیر به بررسی این موارد انحلال می‌پردازیم.

۶-۱. انحلال ارادی (فسخ)

ممکن است در قرارداد ائتلاف برای هر یک از اعضا حق فسخ دیده شده باشد. در این موارد باید صراحت داشت و جزئیات را در قرارداد ذکر نمود، زیرا در این قراردادها چندین لیسانس با هم عرضه و قرارداد آن منعقد می‌شود و حقوق متعددی برای طرفین و خصوصاً اشخاص ثالث ایجاد می‌شود، لذا هر اقدام ناصحیحی در خاتمه دادن به قرارداد می‌تواند هزینه‌ی بسیار سنگین برای ائتلاف داشته باشد. همچنین ممکن است زیان‌های زیادی نیز به لیسانس گیرندگان یا سرمایه‌گذاران وارد شود (رهبری، ۱۳۹۲، صص ۵۱۴-۵۱۵).

برای جلوگیری از پی‌آمدهای این‌چنینی، باید در قرارداد ائتلاف ترتیباتی برای حمایت از اشخاص ثالث و مصرف‌کنندگان که استفاده‌کنندگان از فناوری‌های ائتلاف هستند، مقرر شود. مثلاً مناسب است که فسخ قرارداد لیسانس متکی به نقض اساسی تعهدات توسط یکی از طرفین باشد و هرگونه تخلف فنی یا حقوقی کم‌اهمیت مجوزی برای اعمال حق فسخ نگردد. همچنین باید مجال کمتری برای اعمال حق فسخ انتقال‌دهنده ایجاد کرد. برای مثال عدم پرداخت عوض قراردادی و نقض تعهد به رازداری در مورد دانش فنی می‌تواند از موجبات فسخ باشد، با وجود این، در صورت تخلف انتقال‌گیرنده، مطابق قواعد کلی، انتقال‌دهنده باید ابتدا طریق الزام را در پیش گیرد (ماده ۲۳۹ ق.م.) و در صورتی که این امر ممکن نباشد، آنگاه می‌توان قائل به ثبوت حق فسخ بود. همچنین اگر یکی از اعضای ائتلاف اقدام به زیر پا گذاشتن تعهد حفظ اسرار تجاری کند، این اقدام نه تنها به دیگران موجبات دریافت خسارت را می‌دهد، بلکه ممکن است با توجه به قرارداد حق فسخ قرارداد را نیز به آن‌ها بدهد (Morse, 2002, p. 51).

از دیگر موجبات ارادی فسخ قرارداد ائتلاف عدم ایفای تعهد از جانب یکی از اعضای ائتلاف است، اگر این تعهد با توجه به مقصود قرارداد و شرایط لیسانس‌گیرنده واجد وصف اساسی برای فعالیت ائتلاف باشد، مانند آن که عضو ائتلاف به طور کامل از همکاری با ائتلاف خودداری نماید.

خدمات عرضه‌شده مطابق با ضوابط و شرایط مندرج در قوانین و یا مندرجات قرارداد مربوط یا عرف در معاملات هستند. در این صورت خسارت با توجه به ماده ۱۶ قانون فوق بر عهده کسی است که موجب ورود خسارت و اضرار به مصرف‌کننده شده است.

همچنین اگر عضوی که متعهد به ارائه فناوری با ویژگی‌های معین بوده، نتواند به تعهد خود عمل کند، با فسخ قرارداد، از ائتلاف خارج خواهد شد.

۶-۲. انحلال قهری (انفساخ)

قهری بودن انحلال به این معنی است که عقد بدون اینکه نیاز به عمل حقوقی خاصی از طرف اعضا داشته باشد، خودبه‌خود از بین برود و حق انتخاب برای یکی از دو طرف یا دادگاه باقی نماند. این قهری بودن منافاتی با ارادی بودن ندارد (کاتوزیان، ۱۳۸۸، ص ۴۳۲).

در شرکت مدیریتی ائتلاف انحلال قهری ممکن است به دلایل مختلف باشد، مانند اینکه شرکت ائتلاف ورشکسته شود. ورشکستگی شرکت ائتلاف ممکن است به این دلیل باشد که ائتلاف نتواند فناوری‌های موضوع ائتلاف را به بازار عرضه کرده و هزینه‌های خود را تأمین کند. با انحلال شرکت ائتلاف، قراردادهای آن نیز بی‌اعتبار می‌گردد (تعهدات ناشی از چنین قراردادی قابل اجرا نخواهد بود). با این حال به نظر می‌رسد بتوان از ائتلاف تضمیناتی را درخواست نمود که ادامه قرارداد با شخص معینی ممکن باشد، یا ائتلاف مکلف باشد در صورت وقوع این موارد، به همکاری با لیسانس‌گیرنده تا پایان دوره‌ی لیسانس ادامه دهد. در هر حال، در صورت ورشکستگی، مدیر یا اداره تصفیه مطابق قانون اقدام به تصفیه شرکت تجاری ائتلاف می‌کند و در این راه قاعداً هر یک از اختراعات ارزش‌گذاری شده و برای تأمین بدهی‌ها به فروش می‌رسند.

همچنین اگر عده‌ای از صاحبان اختراع اقدام به ایجاد ائتلاف کنند ولی چند اختراع ضروری دیگر برای تکمیل هدف ائتلاف نیاز باشد و صاحبان آن اقدام به همکاری با ائتلاف نمایند، در این حالت نیز ائتلاف تشکیل شده قهراً از بین می‌رود.

گاه وقوع امری خارجی اجرای قراردادی را غیرممکن می‌سازد و طرفین را از ایفای تعهداتشان معاف می‌نماید، مانند حدوث مانع خارجی که موقتاً یا به صورت دائمی اجرای قرارداد را غیرممکن می‌سازد (قوه قاهره / فورس ماژور). اصولاً قوه قاهره می‌تواند سبب از بین رفتن تعهد در هر قراردادی شود، مشروط بر آنکه واقعه‌ای غیرقابل پیش‌بینی توسط طرفین و غیرقابل کنترل و غلبه توسط متعهد بوده و جنبه موقتی نداشته باشد. اگر عدم اجرای قرارداد دائمی باشد، به تعبیر نظام‌های حقوقی مثل ایران، منفسخ قلمداد می‌شود. در هر حال، «انتفای هدف قرارداد» یا «غیرممکن شدن اجرای قرارداد»، سقوط تعهدات، معافیت از اجرای قرارداد و استرداد مبالغی که دریافت شده را در پی دارد (Brunner,

(2009, p. 87). در اغلب قراردادهای تجارتي و از جمله توافق ائتلافی، شرط فورس ماژور وجود دارد و اعضا سعی در مشخص کردن قلمرو آن دارند.

فورس ماژور دارای دو اثر است: اول تعلیق یا انحلال قرارداد و دیگری عدم مسئولیت طرف متأثر. در قرارداد ائتلاف کمتر اتفاق می افتد که فورس ماژور یک باره انحلال قرارداد را در پی داشته باشد و معمولاً تعلیق قرارداد به علت فورس ماژور برای مدت معینی پیش‌بینی می شود. حتی بعد از انقضای مدت مقرر برای تعلیق نیز انحلال قرارداد به شکل قهری کمتر اتفاق می افتد، بلکه در صورت بقای علت، به متعهدله حق فسخ داده می شود.^۱

گاهی نیز ممکن است عدم ارائه اطلاعات ضروری در قرارداد انتقال فناوری، به سبب آنکه بر قصد و رضایت گیرنده اثر ناگوار دارد، موجب بی اعتباری قرارداد ائتلاف شود. با توجه به قوانینی که در حوزه فناوری هر کشور وجود دارد، ممکن است مقرر شده باشد که توافقاتی که سبب تمرکز و انحصار فناوری گردیده و یا موجب عدم رعایت قواعد رقابت یا مقررات مالکیت فکری در ائتلاف شوند و یا اینکه مانع از تحول و پیشرفت فناوری گردند و یا در دستیابی معقول دیگران به فناوری مانع ایجاد کنند، بی اعتبار تلقی می گردند.^۲

نتیجه

با پیشرفت علم و فناوری، نه تنها استفاده از قراردادهای جدید انتقال فناوری مطرح می شود، بلکه یک سری مسائل و دغدغه‌ها، استفاده از قراردادهای ائتلافی را توجیه می کند. این قراردادها که برای مدیریت جمعی اختراع به کار می روند، در کنار سایر قراردادهای انتقال فناوری می توانند کارکردهای اقتصادی به همراه داشته باشند. به عنوان مثال، برای تولید یا راه اندازی یک فناوری،

۱. هر چند در حقوق سنتی قراردادها اثر قوه قاهره انفساخ عقد است، اما این اثر را طرفین عقد می توانند با توافق تغییر دهند. امروزه در قراردادهای «های-تک» (Hi-tech) و قراردادهای پیچیده و ائتلافی با رقم سنگین، اثر قوه قاهره دیگر انفساخ فوری نیست، بلکه تبدیل به انفساخ تأخیری شده است؛ یعنی بعد از وقوع حادثه قهری، به طرف دیگر زمانی را مهلت می دهند تا اگر پس از آن مدت اثر قوه قاهره رفع نشود یا طرف تعهدش را انجام ندهد، آنگاه قرارداد منفسخ یا فسخ شود.

۲. US Department of Justice and the Federal Trade Commission, Antitrust Enforcement and Intellectual Property Rights: Promoting Innovation and Competition, April 2007, p. 12, available at:

<https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/reports/antitrust-enforcement-and-intellectual-property-rights-promoting-innovation-and-competition-report.s.department-justice-and-federal-trade-commission/p040101promotinginnovationandcompetitionrpt0704.pdf>

لیسانس گیرنده به جای اینکه به تک تک دارندگان اختراع مراجعه کند، می‌تواند با مراجعه به ائتلاف، با انعقاد یک قرارداد لیسانس به مجموع حق اختراع‌های مورد نظر خود دست یابد. لذا:

۱. براساس قوانین مالکیت فکری، استفاده، فروش یا عرضه برای فروش حقوق مالی باید با اجازه دارنده گواهی اختراع یا نماینده قانونی او باشد. با ایجاد توافق ائتلافی، کلیه (جزئی از) این حقوق بر حسب قرارداد منتقل می‌شود و ائتلاف اختیار می‌یابد که به نمایندگی، این حقوق را اعمال کند و اقدام به عرضه فناوری یا تولید بر اساس آن نماید. در واقع، اطراف قرارداد با وارد شدن به این ائتلاف می‌توانند از حق اختراع‌های یکدیگر استفاده کنند بدون اینکه از طرح دعوی نقض حق اختراع یکدیگر واهمه‌ای داشته باشند. به همین جهت می‌توان این توافق را تابع ماده ۱۰ قانون مدنی و اصل آزادی قراردادی دانست.

اشکال اداره اختراع‌های تحت ائتلاف متفاوت است؛ در حالتی که یک شرکت تجاری مدیریتی ایجاد نشود، اصولاً اداره این ائتلاف تابع قرارداد طرفین خواهد بود و رأی‌گیری با توجه به معیارهای مختلف (از جمله تساوی یا اختلاف آرا با توجه به ارزش حق اختراع‌ها) خواهد بود. رابطه بین اعضا و این مشارکت که به نمایندگی عمل می‌کند، نوعی وکالت است؛ اما باید توجه داشت که برخلاف وکالت که جایز است، این توافق لازم است (ماده ۱۰ ق.م.) و بر اساس توافق اولیه که وجود دارد، آن شرکت اقدام به فعالیت می‌کند؛ اما اگر طرفین شرکت مدیریتی تجاری را تشکیل دهند، ملزم به رعایت محدودیت‌های آن هستند که حسب نوع شرکتی که توافق می‌شود، متفاوت است. در هر حال «مدیر ائتلاف» یا «شرکت مدیریتی» دارای اختیار کنترل و عرضه اختراع را دارد و از این جهت است که به نمایندگی عمل می‌کند.

۲. استفاده از توافقات ائتلافی یکی از ابزارهای بسیار مؤثر برای تجاری‌سازی اختراعات است. این استفاده خصوصاً در حق اختراع‌هایی که کمتر استفاده می‌شوند، یا حق اختراع‌های مکمل، می‌تواند بسیار مفید باشد. به این ترتیب محققان و مخترعان این گونه اختراعات کم‌اهمیت می‌توانند از ظرفیت‌های حاکم بر مجموعه‌ی این اختراع‌ها استفاده کرده و به بازاری کردن اختراعات خود پردازند. این امر زمانی اهمیت خود را بیشتر نمایان می‌کند که بدانیم بسیاری از اختراعاتی که ثبت می‌شوند، لزوماً تجاری نمی‌گردند. استفاده از این قراردادها راهی است تا مخترعان این قبیل اختراعات بتوانند از همه حق اختراع‌های مرتبط در حوزه‌ی یک فناوری بهره‌برداری کرده و اثر خود را به تولید برسانند.

۳. در کشور ما حقوق حاکم بر توافقات ائتلافی از خلأ قانونی رنج می‌برد؛ برای مثال در مورد تشکیل، اجرای تعهدات، شرایط فناوری‌های تحت ائتلاف و رعایت شروط قراردادی جهت حمایت از گروه‌های خاص (به‌استثنای قواعد عمومی و کلی) با خلأ قانونی مواجه هستیم. همچنین، در مورد اینکه چه نوع حق اختراع‌هایی باید در یک ائتلاف بکار رود قوانین ما ساکت است.

مخترعان نیز باید بتوانند با توجه به اینکه پیوستن به چنین توافقاتی آثاری برای آن‌ها به دنبال دارد، با علم و اطلاع و آگاهی از مقررات حمایتی مربوط، در مورد تشکیل چنین ائتلاف‌هایی تصمیم بگیرند. لذا ایجاد سیاست‌های حمایتی از سوی قانون‌گذار برای این قبیل توافقات که ثمره آن در نهایت به جامعه خواهد رسید، ضروری است. به همین جهت توصیه ما به قانون‌گذار این است که با شناسایی نقاط قوت و ضعف حاکم بر توافقات ائتلافی، بخشی را در قوانین مالکیت فکری به این نوع توافقات ائتلافی حق اختراع اختصاص دهد.

۴. با توجه به سیاست‌های کلی علم و فناوری در جهت تقویت کار جمعی و توسعه فناوری، استفاده از این قراردادها فرصت مناسبی برای این امر فراهم می‌آورد. دولت می‌تواند با انجام فعالیت‌های تشویقی و اعطای امتیاز، باعث ارتقای این قبیل فعالیت‌های جمعی و مشارکتی شود. مخترعان می‌توانند با بهره‌گیری از نتایج این تحقیق، توافقی کارا در جهت انتقال فناوری ایجاد کنند. به همین جهت، گام بزرگی که از سوی قانون‌گذار در «قانون رفع موانع تولید رقابت‌پذیر و ارتقای نظام مالی کشور مصوب ۱۳۹۴» برداشته شده است را می‌توان در همین راستا تفسیر کرد، چراکه می‌توان یکی از مصادیق «واحد‌های تولیدی دارای مجوز بهره‌برداری» را ائتلاف حق اختراع دانست. به موجب ماده ۴ این قانون: «به دولت اجازه داده می‌شود از محل اعتبارات بودجه‌های سنوایی تا ۵۰ درصد آن بخش از هزینه‌های تحقیقاتی یا ارتقای وضعیت محیط زیستی به واحدهای تولیدی دارای مجوز یا پروانه بهره‌برداری را که منجر به کسب حق امتیاز تولید کالا یا خدمات یا ثبت اختراع از مراجع ذیصلاح داخلی یا بین‌المللی شده است، کمک نماید».

فهرست منابع

فارسی و عربی

- جعفری چالشتری، محمود (۱۳۹۵)، **مفهوم و اوصاف قرارداد مدیریت جمعی حق اختراع و تمیز آن از مفاهیم مشابه**، مجلس و راهبرد، سال ۲۳، شماره ۸۷، صص ۲۳۴-۲۶۲.
- رهبری، ابراهیم (۱۳۹۲)، **حقوق انتقال فناوری**، ج ۱، تهران: سمت.
- صادقی، محسن و شمشیری، صادق (۱۳۹۰)، **نقد قانون سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی ایران (قانون خصوصی‌سازی) از منظر رابطه مالکیت فکری و حقوق رقابت**، فصلنامه پژوهش‌های حقوق و سیاست، سال ۱۳، شماره ۳۳، صص ۱۳۳-۱۶۴.
- صادقی، محسن و جعفری چالشتری، محمود (۱۳۹۵)، **تحلیل اقتصادی توافق ائتلافی اختراع**، دوره ۴، شماره ۱۴، صص ۱۰۹-۱۳۳.
- صادقی، محمود و احسنی فروز، محمد و عیسائی تفرشی، محمد و جعفرزاده، میرقاسم (۱۳۹۰)، **تعهدات و الزامات طرفین در قرارداد انتقال فناوری و تطبیق آن با حقوق ایران**، کامن لا و برخی نظام‌های حقوقی دیگر، پژوهش‌های حقوق تطبیقی، دوره ۱۵، شماره ۳، صص ۹۳-۱۱۲.
- عاملی کرکی، علی ابن حسین، **جامع المقاصد فی شرح القواعد**، موسسه آل البیت علیهم‌السلام، ج ۲، ج ۸، ایران: بی‌نا.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۸)، **دوره حقوق مدنی قواعد عمومی قراردادها**، جلد ۵، چاپ ۸، سهامی انتشار: تهران.
- کاتوزیان، ناصر (۱۳۶۳)، **مشارکت‌ها، صلح و عطا**، تهران: انتشارات اقبال.
- محمدی، رافونه (۱۳۹۲)، **نظام حقوقی حاکم بر مدیریت جمعی مالکیت فکری**، تهران: جنگل.
- میر حسینی، سید حسن (۱۳۹۱)، **فرهنگ حقوق مالکیت معنوی (حقوق مالکیت صنعتی)**، ج ۱، چاپ ۲، تهران: میزان.
- نوروزی شمس، مشیت الله (۱۳۸۶)، **رابطه حقوق مالکیت فکری و حقوق رقابت (با تأکید بر حقوق اتحادیه اروپا و ایران)**، پایان‌نامه برای اخذ درجه دکتری حقوق خصوصی، دانشگاه شهید بهشتی.

انگلیسی

- Andewelt, Roger B. (1985), **Analysis of Patent Pools Under the Antitrust Laws**, 53 Antitrust Law Journal, p. 611-639.
- Azetsu, Kenji, Seiji (2011), **Yamada, Licenses in Patent Pools**, Kobe University, Economic Review 57, p. 36-54.
- Brunner, Christoph (2009), **Force Majeure and Hardship under General Contract Principle**, Kluwer Law, US.

- Clark, Jeanne, Piccolo (2000), **Joe, Stanton, Brian, Tyson, Karin, Patent Pools: A Solution to the Problem of Access in Biotechnology Patents**" United States Patent and Trademark Office, p. 1-17.
- Dequiedt, Vianney, Versaevel, Bruno PA (2012), **Patent Pools and Dynamic R&D Incentives**, available at:
http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=988303
- Goter, Phillip W (2011), **Patent Pools, and the Risk of Foreclosure: A Framework for Assessing Misuse**, Iowa Law Review, Vol. 96, p. 701-735.
- Hadjis, Alexander J. (2004), **Patent pools Gain Popularity**, The National Law Journal.
- Hwan Sung, Kim (2004), **Vertical Structure and Patent Pools**, Review of Industrial Organization, 25, p. 231-250.
- Lavine, Michael A (2008), **Ripple in the Patent Pools: The Impact and Implications of the Evolving Essentiality Analysis**, Nyu Journal Law and Bussines, Vol. 4, p. 605-645.
- Lerner, Josh (2003), **Strojwas, Marcin, and Tirole, Jean, Cooperative Marketing Agreements between Competitors: Evidence from Patent Pools**, Harvard NOM Research Paper, No. 03-25, p. 1-49.
- Lerner, Josh, Strojwas, Marcin, Tirole, Jean (2007), **The Design of Patent Pools: the Determinants of Licensing Rules**, The Rand Journal of Economics, Vol. 38, No. 38, Issue 3, p. 610-625.
- Lerner, Josh, Tirole, Jean (2007), **Public Policy toward Patent Pools, Innovation Policy and the Economy**, The University of Chicago Press, Vol. 8, p. 157-186.
- Levy, Ed, Marden, Emily, Warren, Ben (2010), **Patent Pools and Genomics: Navigating a Course to Open Science?**, B.U. J. Science & Technology Law, Vol. 16, p. 76-101.
- Morse, Howard (2002), **Cross-Licensing and Patent Pools: Legal Framework and Practical Issues**, Antitrust and Intellectual Property, Vol. 3, No. 1, p. 42-53.
- Nelson, Philip B. (2007), **Patent Pools: An Economic Assessment of Current Law and Policy**, Rutgers Law Journal, Vol. 38, p. 539-572.
- Shapiro, Carl (2001), **Navigating the Patent Thicket: Cross Licenses, Patent Pools, and Standard Setting, Innovation Policy and the Economy**, National Bureau Economic Research, Cambridge: MIT Press, USA, Vol. 1, p.1-34.
- **US Department of Justice and the Federal Trade Commission, Antitrust Enforcement and Intellectual Property Rights: Promoting Innovation and Competition**, April 2007, p. 12, available at:
<https://www.ftc.gov/sites/default/files/documents/reports/antitrust-enforcement-and-intellectual-property-rights-promoting-innovation-and-competition-report.s.department-justice-and-federal-trade-commission/p040101promotinginnovationandcompetitionrpt0704.pdf>
- Zhang, Ping (2008), **An Analysis on Antitrust Regulation of Patent Pools**, Peking University Journal of Legal Studies, p. 220-232.